

Doktorand: Mgr. Martin Prošek

Název práce: Mezi syntaxí a stylistikou – spisovnost a stylistická systematika na syntaktické rovině češtiny

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Iva nebeská, CSc.

Oponentka práce: Doc. PhDr. Ludmila Zimová, CSc.

Oponentský posudek

V předložené disertační práci se Mgr. Prošek ujal nelehkého úkolu: na rozboru shromážděného jazykového materiálu **ukázat**, jak vypadá současný stav zejména ve vybraných teoretických lingvistických pracích (tj. hlavně v současných souborných stylistikách a syntaxích, ale také v nejnovějších speciálních slovnících) v posuzování a rozlišování syntaktických prostředků z hlediska stylového, a dále **zjistit**, na základě jakého principu a jak by bylo možné dospět k systematickému popisu slohových kvalit syntaktických prostředků, aby se tak stylistický popis syntaktické roviny českého jazyka mohl přiřadit k obdobným popisům jazykových rovin nižších. Navrhuje a zdůvodňuje svá teoretická východiska, klasifikační kritéria a ta poté aplikuje na jazykové prostředky získané excerpcí v zásadě dvou odlišných druhů lingvistických popisů (jednak samostatné skladby, skladby jako součásti velké mluvnice, jednak nejnovějšího slovníku slovesných a jmenných vazeb).

Aplikace stylistického pohledu na syntaktické prostředky a jeho konfrontace a propojení s přístupem systémovým, zejména syntakticko-strukturálním, ale také autorem do jisté míry modifikovaným, ne zcela důsledně uplatňovaným přístupem komunikačním, jakož i začlenění zřetele jazykověkulturního, provokujícího k úvahám o možnostech, rozsahu a obsahu kodifikace syntaktické normy spisovné češtiny a její příp. stylové diferenciaci, je nepochybně nosným a perspektivním tématem pro všechny uvedené jazykovědné disciplíny.

Autor si je od počátku vědom složitosti daného úkolu: jednak v porovnání s podstatně jednodušší situací, pokud jde o slohovou diferenciaci jazykových prostředků, na rovině lexikální a morfologické, jednak s ohledem na výrazovou a významovou složitost a variabilitu skladebních jednotek a jejich funkční potenciál, nezřídka skrytý, ale rozmanitě se projevující až ve výstavbě výpovědí, potažmo textů nejen v různých komunikačních situacích, ale také vzhledem ke komunikačnímu záměru konkrétního produktora. Názorně to prezentuje na jednotkách subsystému morfologického (kap. 3), bez něhož se koneckonců v úvahách o většině skladebních jevů a jejich slohové diferenciaci nelze obejít.

Domníváme se, že je ke škodě věci, že autor nevěnoval více pozornosti terminologické stránce své práce. Zdá se nám, že jí nepřisuzuje takový význam, jaký jí v odborném textu po právu náleží.

Terminologicky a metodologicky navazuje autor na stylistické koncepty v české bohemistice tradičně rozvíjené, založené především na funkčněstylové diferenciaci jazykových prostředků všech jazykových rovin (příznakovost – nepříznakovost, ale také spisovnost – nespisovnost atd.), a přidržuje se terminologie běžně užívané v popisu stylové diferenciaci prostředků národního jazyka. O terminologických potížích spojených s označováním funkční

„omezenosti“, (příznakovosti), a to nejen skladebních prostředků, sice ví, ale vědomě k nim příliš nepřihlíží a přejímá zavedený systém. Naskytá se tedy otázka, zda to je výsledkem snahy pohled na pojednávanou problematiku nekomplikovat či se vyhnout případným terminologickým problémům.

Příznak chápe autor (na rozdíl od excerpovaných prací) velice široce, nejde pouze o příslušnost k slohové vrstvě spisovného jazyka nebo útvaru či polotvaru národního jazyka. Celý soubor 29 příznaků, založený na kritériích různé povahy a jejich kombinaci, jimiž autor slovesa uvedená v tabulkách zařazených do přílohy disertační práce charakterizuje (na s. 119-179), je uveden na str. 83 a je výsledkem autorovy snahy utřídit a označit excerpovaná slovesa a jejich vazby podle předem vyložených a odůvodněných kritérií.

Pokud jde o syntax, pracuje autor podle našeho soudu se svébytným souborem termínů, který zahrnuje jednak tradiční termíny klasické šmilauerovské syntaxe, jednak termíny, které se užívají ve valenčně-intenčním popisu skladebních jednotek, jednak termíny, jež se dostaly do oběhu s vydáním Mluvnice češtiny 3 (např. *dominace*), ovšem občas bez jasného vymezení, příp. rozlišení či deklarace, jak se těchto termínů v dalším textu užívá, popř. zda jde či nejde o užití terminologické povahy: srov. např. s. 19: *práce věnované valenci, resp. tzv. vazbám*; s. 31 *charakteristika úrovně ve struktuře syntaktického vztahu; tvar neflektivního slova*. Dále to platí např. o pojmech *obligatornost a potenciálnost* (pozic ve struktuře, resp. jejich realizace, tedy větných členů L. Z.). Postrádám zmínku o fakultativním rozvíjení (viz sloveso *ohlásit* na s. 27), ale také např. o vymezení pojmu *vazebnost, vazba, syntaktická expresivita, konfigurace výpovědi, úroveň větných členů, dílčí oblast syntaktické výstavby, forma obsazení větného členu, konfigurace sémantiky (spojky)* atd.

Prolínání pohledu strukturního, konstrukčního a výpovědního je bezpochyby nezbytné; mělo by však být zřejmé (pokud je to možné), zdali jde o větnou strukturu a její formu a význam (GVV: někdo – je někdo; SVV: nositel – klasifikace / stav), o větnou konstrukci (*on není žádný začátečník, on vůbec není začátečník*) obsahující např. částice, které nevstupují do syntaktických vztahů, a o výpověď a její fungování, tedy – jak autor někdy uvádí – její význam a „interpretaci“ uživatelem jazyka.

Ačkoli autor pojednává o jevech syntakticko-strukturních a ačkoli nepochybuje o existenci a vlivu faktorů komunikačnesituačních, (kon)textových a funkčněstylových, odrážejících se ve výpovědi, nerozlišuje mezi větou a její výpovědní realizací a důsledně užívá termínu *výpověď*. Proto se také může v autorově *modelové výpovědi* na s. 28 představit vlastně jakási velmi obecná základová větná struktura obsahující tři pozice, které jsou obsazeny třemi různými valenčními doplněními, a to s funkcí subjektu, objektu a adverbiale; naznačenou slovnědruhovou realizací těchto pozic bych však za kombinatoriku forem ve výpovědi nejspíš nepovažovala (podobně i v dalších kapitolách). V analytických kapitolách, tj. v druhé části disertační práce, objasňujících mimo jiné uplatňování strukturního přístupu ke zkoumané problematice již k rozlišování zpravidla dochází.

A tak se stává, že apercipce textu je na některých místech autorova výkladu poněkud ztížena, čtenář se teprve postupně dovídá (pokud vůbec) nebo sám usuzuje, v jakém smyslu se daného termínu v práci užívá a s jakými terminologickými jednotkami takový termín vstupuje do vztahu: srov. např. *syntaktický vztah* (s. 30, 73), *komponenty* (součásti, složky, členy, slova, tvary slov, předložky) *syntagmatu, syntaktická expresivita*.

Následkem určité terminologické neukotvenosti, jisté rozvolněnosti a nepřesnosti a mísení termínů několika syntaktických konceptů jsou některé pasáže textu pro čtenáře obtížněji srozumitelné, možná v důsledku také menší míry explikace a explicitnosti – nebo poněkud netradiční nebo komplikované formulace.

Jen pro ilustraci uvádíme několik příkladů: např. str. 26 jsou to 3. -5. odstavec, s. 38: *syntakticky konstrukční charakter excerpovaných prací*, nebo např. *formy obsazení jednotlivých doplňků dominujícího členu* (tj. realizační, poněkud pádové formy slov ve funkci vět-
ných členů rozvíjejících též člen řídicí?, tedy forma závislého větného členu? – s. 44), *formy obsazení předmětového doplňku* (formy předmětového doplňku?), *rovina v našem smyslu výpovědní* (s. 41), *relační charakter naopak nemají konstrukce, v nichž je jeden z členů* (co se slovem členů míní?) *obsazen příznakovými sekundárními předložkami* (s. 66) *Na rozdíl od problematiky vazeb není ani možné, ani účelné přehledně popsat všechny excerpované typy* (z kontextu není zřejmé, jaké typy jsou míněny) *s ohledem na jejich* (s. 66), s. 68 (7.3.) apod.

Velká část práce (od kap. 5) je založena na excerpce vybraných lingvistických popisů skladební roviny s ohledem jednak na zařazení příznakových skladebních prostředků do skladebních výkladů, jednak na přisuzování jim konkrétního příznaku různého druhu. Práci by po našem soudu nepochybně prospělo, kdyby byl výběr těchto prací důkladněji odůvodněn (např. časově nebo proč byly jiné tituly pomínuty) a kdyby jejich soubor, tedy prameny analyzovaného jazykového materiálu, s nímž autor dále pracoval, a to včetně zkratk jejich názvů, hojně ve výkladech užívaných, byl publikován v disertační práci samostatně, nikoli až v úvodu příslušných kapitol: 5. kap. na s. 38, resp. 9. kap. na s. 79.

Jsme přesvědčeni o tom, že čtenářský komfort by zvýšilo i výraznější využívání vnitrotextových odkazů nebo přehlednější zpracování těch subkapitol, v nichž autor popisuje a zdůvodňuje volbu klasifikačních kritérií a jejich diferenciaci (už názvy některých kapitol zní tajemně: *Základní dělení* (čeho), *Typy* (čeho) *beze změny významu*). Domníváme se, že by bylo vhodné zařadit zejména do kap. 5 názorný přehled (např. tabulka či schéma) představující ve vzájemném vztahu zvolená kritéria a na jejich základě rozlišované typy (syntaktických prostředků) a jejich další podtypy, jak se o nich dále pojednává, tedy s přihlédnutím k formě, významu a jejich vztahům, a také k jejich eventuálnímu „výpovědnímu“ (větnému?, větotvornému?) charakteru.

Za jádro práce lze považovat kapitoly 7-10, v nichž autor analyzuje nejprve materiál ze skladeb a syntaktických monografií (7-8) a poté slovník vazeb (9-10) a předkládá své pojetí jednak stylistické klasifikace syntaktických prostředků, jednak stylistického zkoumání skladební roviny. Představuje, vysvětluje a odůvodňuje své dva základní přístupy ke zkoumané problematice: tzv. přístup relační a přístup strukturní. Ty odpovídají autorovu v úvodu deklarovanému stylisticko-syntaktickému pohledu. Ten strukturní je nám bližší. V závěru 8. kapitoly formuluje autor pět zásadních požadavků, jež by měla podle jeho názoru strukturní stylistická systematika syntaktické roviny respektovat.

K následné analýze slovesných vazeb a objasnění kritérií pro jejich klasifikaci z hlediska slohového se váže rozsáhlá příloha, která obsahuje 3 tabulky představující tři skupiny sloves, z toho první dvě uvádějí slovesné vazby. Tato slovesa jsou utříděna právě s ohledem na odlišnost konstrukce jejich stylového příznaku, a to na syntakticko-lexikální typ, a lexikální typ.

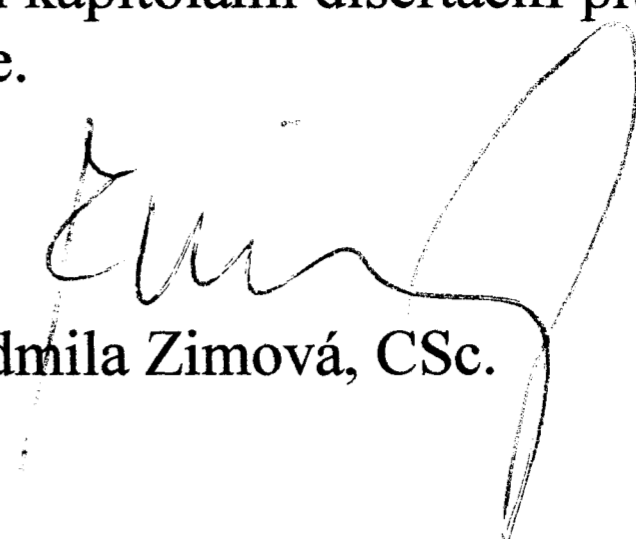
Posuzovaná práce představuje nepochybně zajímavý a původní koncept, pokud jde o uchopení, popis a výklad stylistiky syntaktických prostředků. Svědčí o jeho důkladném promyšlení a lze si jen přát, aby autor v tomto oboru pokračoval.

Po formální a grafické stránce je práce velmi kvalitní, přesto je nutno poznamenat, že úvod, seznam literatury, přílohy, ani abstrakty nejsou samostatnými kapitolami disertační práce. Na absenci seznamu pramenů a zkratk jsem již upozornila výše.

Předloženou disertační práci doporučuji k obhajobě.

V Ústí nad Labem 7. 5. 2010

Doc. PhDr. Ludmila Zimová, CSc.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'L. Zimová', written over the printed name.

Drobné poznámky syntaktičky k několika jednotlivostem:

Inspirován Mistríkem považuje autor z pohledu stylistiky za „čistě syntaktické“ prostředky jen pádové konkurenty v syntagmatech verbálních (s. 34): *učit se čemu / co*. Bezpochyby sem patří i pádové konkurenty v syntagmatech adnominálních s deverbativy: *výuka čeho / čemu, obchod s ovocem / ovocem*.

s. 41 *poslat zboží drahou* je podle mého soudu adverbiale, ve významu této okolnosti je implikována dráha (instituce) jako „prostředek“ (zprostředkovatel) dopravy (přísl. určení prostředku), srov. *poslat poštou, letecky, letadlem, lodí*; v druhém případě – *poslat po dráze* jde po mém soudu rovněž o adverbiale, u této okolnosti je však implikován dynamický význam místní (kudy?), srov. *poslat po vodě, přepravovat po silnici, po železnici*.

Ve větě *Nezbývá mi než kýchnout* je infinitiv subjektem (co mi nezůstává?): (něco – zůstává – někomu) Srov.: *Zbývá mi už jen vyhrát ve sportce nebo vyloupit banku. Zbývá mi už jen vyloupit banku. Nezbývá mi nic jiného než vyloupit banku*. Po elizi: *Nezbývá mi (nic jiného) než vyloupit banku*.

s. 43: Instrumentál predikátového substantiva nemá funkci vyjadřovat rys dočasnosti!
s 66. *Nabeton* je částice? *To víš nabeton?*